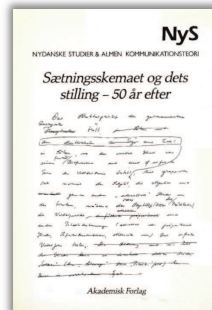

NyS

Titel:	Hvor moderne er P. Diderichsens sætningsanalyse? En kritisk redegørelse
Forfatter:	Kurt Braunmüller
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 16+17. <i>Sætningskemaet og dets stilling – 50 år efter</i> , 1986, s. 77-98
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Hvor moderne er P. Diderichsens sætningsanalyse?

En kritisk redegørelse

Kurt Braunmüller

0. Indledende bemærkninger

Følgende diskussionsoplæg har sat sig som mål at bidrage til en videnskabshistorisk placering af Paul Diderichsens sætningsanalyseskema nu 50 år efter, det for første gang blev skitseret ved en forsamling af nordiske filologer i København i 1935.

Udgangspunktet for denne undersøgelse er »Prolegomena til en metodisk dansk Syntax« fra 1935, artiklen »Logische und topische Gliederung des germanischen Satzes« fra 1943 og fremfor alt Diderichsens (grammatiske) hovedværk »Elementær Dansk Grammatik« (¹1946, ³1962/1976; herefter »EDG«). Vigtig er desuden Diderichsens egen status fra 1964: »Sætningsleddene og deres stilling – tredive år efter« (s. Diderichsen 1966).

Fremstillingen begynder med en redegørelse for, hvad Diderichsens analyseskema egentlig fremstiller, hvordan det er kommet i stand, og hvad det formår. Herefter følger et udblik på beslægtede analyseskemaer.

Vores overvejelser vil dog gå et skridt videre. Det drejer sig ikke udelukkende om en videnskabshistorisk vurdering, men også om en kritisk metodisk gennemgang af Diderichsens model med vægten på forholdet mellem syntaks og ledstilling. Som sammenligningsgrundlag har vi valgt de grammatiske afhandlinger af J.P. Høysgaard fra midten af det 18. århundrede, hvor Høysgaard ikke blot *skelner* mellem ordstilling og syntaks, men også holder dem metodisk adskilt.

1. Grundtræk og opbygning af P. Diderichsens sætningslære

1.1 Paratakse, nexsus og hypotakse

I Diderichsens analyseskema anvendes en strukturel topologisk fremgangsmåde for at tilordne klasser af sætningsled til bestemte positioner i et feltskema. Dette skema er resultatet af empirisk-induktive undersøgelser efter de velkendte strukturalistiske metoder: *segmentering* (af en sætning i kommutable sætningsled) og *klassificering*

(af disse sætningsled).

Diderichsen er ved denne fremgangsmåde nået til det resultat,

»at de allerfleste [syntagmer] er bygget op efter ganske faa faste Skemaer, og det maa da være Syntaksens Maal at opstille de vigtigste Typer af saadanne Helhedsskemaer.« (EDG s. 139)

Når man først har fundet ud af disse faste skemaer, er sætningsanalysen af vilkårlige sætninger ganske enkel: For

»Analysen bestaar da blot [!] i at fordele Leddene fra den sætning, der skal analyseres, paa de rigtige [!] Pladser i Helhedsskemaet.« (EDG s. 151)

Med andre ord anser Diderichsen sin metode for så enkel, at han betragter det som overflødigt at give detaljerede anvisninger på metoden, man kunne også sige »discovery procedures«. ¹⁾ At der eksisterer et behov for sådanne anvisninger viser bl.a. de pædagogiske bearbejdninger af EDG forfattet af A. Munck Nordentoft og E. Hansen.

Vigtige er imidlertid de hovedtræk, som kan afledes af det første citat ovenfor:

- (1) til grund for syntagmerne ligger – i det mindste på dansk – bestemte *skemaer*,
- (2) det drejer sig her om *faste* skemaer og
- (3) der findes kun ganske *få* af dem.

Bestemmende for den syntagmatiske rækkefølge er i første omgang to logiske relationer; for det første sideordning eller *paratakse*, og for det andet det, Diderichsen i tilslutning til O. Jespersen har kaldt *neksus*, nemlig det specielle forhold mellem subjekt og prædikat, nærmere bestemt: verbum finitum.

Hvorvidt det ved denne opspaltning i subjekt og prædikat hhv. verbum finitum i virkeligheden drejer sig om en *syntaktisk* relation sui generis (hvilket en repræsentant for dependensgrammatikken eller kasusgrammatikken ville bestride), eller om der ikke snarere foreligger en siden Platon og Aristoteles eksisterende analysemetode til inddeling af udsagn (og senere sætninger), (onoma versus rema: sætningsgenstand versus sætningsudsagn), det skal vi ikke komme nærmere ind på her.

Efter denne primære syntagmatiske analyse følger så den *hypotaktiske* analyse. Her kan der på den ene side være tale om indlejring (embedding) af afhængige ledsætninger, på den anden side om en detailanalyse af komplekse sætningsled på et underordnet plan.

Diderichsen inddeler disse komplekse led i nominalgrupper (genstandshelheder), prædikative grupper (beskriverhelheder) og de adverbelle grupper (adverbialhelheder). Også her findes der en fast intern rækkefølge af leddene med et såkaldt kerneled (*head*), hvormed de afhængige led (*modifiers*) grupperer sig. Ved en nominalgruppe har vi f.eks. at gøre med artikler, adjektiver, talord, mængde- og talangivelser som afhængige led (*adled*).

Såvel ved analysen i syntagmatiske sætningsled, der følger efter hinanden, som ved den sekundære analyse af komplekse sætningsled bygges der på skemaer, som indeholder et maksimalt antal af topologiske positioner. Dvs., at alle positionerne (næsten) aldrig kan være belagt ved analysen af en konkret dansk sætning, og således foreligger der (næsten) altid et større eller mindre antal af *tomme pladser*, der i det aktuelle tilfælde ikke er udfyldt.

En af vanskelighederne ved denne topologiske model ligger i at finde ud af, hvilke sætningsled (og hvilke underled), der skal placeres hvor, og hvilke pladser der skal stå tomme.

Da Diderichsens analyseskema er resultatet af en direkte distributionsanalyse, der går ned til det enkelte ord eller – ved ordgrupper med kerneled – ned til den enkelte frase, må han tage højde for de forskellige til dels forskelligartede stillingsmuligheder, som en kategori har. Ved nominalgruppen må der tages hensyn til dennes realisering som subjekt, som prædikatsnomen (er *bager* o.l.) eller som direkte/indirekte objekt. På samme måde skal der tages hensyn til adverbiernes forskellige stillingsmuligheder.

Da det ved Diderichsens skema udelukkende drejer sig om en analyse af overfladestrukturen i egentlig forstand – for nu at bruge en moderne terminologi –, er det ikke muligt at aflede f.eks. komplekse modal- og tempusformer ved verbet fra én grundlæggende kategori, f.eks. gennem transformationer. Deres positioner skal markeres i den konkrete (overflade-)sætning eller holdes fri. Sådan – og også på andre måder – går det til, at samme syntaktiske kategori optræder flere forskellige steder i sætningsskemaet, det gælder f.eks. også verbaler og adverbialer:

F	v s a	V S A
(A)		
(s/S)		
fundamentfelt	neksusfelt	indholdsfelt

Fig. 1 viser tydeligt, at alle centrale syntaktiske kategorier som verbal, substantial ($\hat{=}$ nominalgruppe/NP) og adverbial kan optræde på to til tre positioner i en sætning og dermed også i sætningsskemaet.

Denne vanskelighed var Diderichsen sig også bevidst. Han forsøgte nu at interpretare de to strukturelt identiske hovedfelter i (hoved)sætningen dels syntaktisk-funktionelt, dels semantisk og dermed differentiere dem. Således opstod betegnelserne *neksusfelt* og *indholdsfelt*, betegnelser, der kan give anledning til forskellige gisninger.²⁾

Mens neksusfeltet frem for alt rummer de enheder, der konstituerer neksusrelationen, nemlig verbum finitum og – når fundamentfeltet er besat med et led fra indholdsfeltet – subjektet, så følger i indholdsfeltet de (nominale) objekter, de komplekse adverbialer samt (ved analytiske verbalkonstruktioner) participii perfecti eller (ved komplekse konstruktioner med modalverbum) infinitiver.

Det er altså ikke tilstrækkeligt at udfylde felterne efter fundamentfeltet mekanisk, tværtimod: Den tilsyneladende uproblematiske indsætning af kategorialt passende sætningsled på pladser, der optræder i lineær rækkefølge i sætningsskemaet, viser sig snart at være en vanskelig, ja næsten en umulig kunst, fordi en hel række af (til dels intervenserende) faktorer skal tages i betragtning.

Lad os se på et par ganske enkle eksempler:

	F	v	s	a	V	S	A.
(1) a.	Måske	møder	jeg	-	-	Palle	i morgen.
b.	Måske	møder	jeg	ham	-	-	i morgen.
*b'.	Måske	møder	jeg	-	-	ham	i morgen.
(2) a.	Jeg	gav	-	-	-	Palle bogen	i biblioteket.
*a'.	Jeg	gav	Palle	-	-	bogen	i biblioteket.
b.	Jeg	gav	-	ham	-	bogen	i biblioteket.
*b'.	Jeg	gav	-	-	-	ham bogen	i biblioteket.
*b''.	Jeg	gav	ham	-	-	bogen	i biblioteket.

Hvis det ved Diderichsens sætningsanalyse drejede sig om en ren mekanisk opfyldning af kategorialt passende pladser (som det ovenfor anførte citat fra EDG s. 151 lader formode), så skulle analysen i (1b') ikke være forkert, da den er foretaget strukturelt parallelt til (1a). Enhver anden syntaktisk analyse ville gå frem på den måde, da den leksikalske udfyldning er uden betydning for undersøgelsen af sætningsstrukturen.³⁾

1.2 Syntaks og ordstilling

Hos Diderichsen gør det såkaldte *vægtprincip* sig nu gældende som intervenerende faktor ved analysen (1b). *Ham* er en repræsentant for gruppen

»Tryksvage Led, der efter deres [syntaktiske, K.B.] funktion skulde staa i Indholdsfeltet, staar i Neksusfeltet (foran Neksusadverbialet), hvis Verbalet ikke er delt« (EDG s. 193).

Ovenfor på samme side hedder det:

»I Normalskemaerne § 71 er Leddenes Orden bestemt efter deres betydningsmæssige Funktion i Sætningen. Men i visse Tilfælde krydses dette logiske Princip af en Tendens til at anbringe lette Led længere fremme, tungere Led længere tilbage end normalt.« (EDG s. 193, § 74)⁴⁾

Diderichsen går således ud fra, at der normalt ligger en betydningsmæssig funktion, ja sågar et logisk princip til grund for sætningsleddenes rækkefølge. Tryksvage led forholder sig dog afvigende til dette princip.

Ud fra et grammatikteoretisk synspunkt betyder dette, at vi i forbindelse med Diderichsens sætningsskema ikke har at gøre med en syntaktisk analyse, men at *syntaktiske* regulariteter blandes med okkasionelle *ordstillings*varianter i hans topologiske analyse. Det drejer sig altså hverken om en ren syntaktisk analyse eller om en ren ordstillingsanalyse, men om en ikke nærmere definerbar blanding af begge analysesynspunkter.⁵⁾

Den rigtige analyse (1b) får man først, når man allerede tidligere har analyseret sætningen ud fra traditionelle grammatiske synspunkter og så derefter tager højde for vægtprincippet. Imidlertid må man så være klar over, at der ikke findes nogen egentlig plads i neksusfeltet til *ham* i (1b); *ham* skal placeres mellem *s* og *a*.

Det lette led må ikke stå på samme plads som *s* (her *jeg* = sætnings subjekt), da ellers to grundforskellige syntaktiske funktioner, nemlig subjekt og objekt ville optræde under én kategori, på *samme* plads (begge under *s*).

Det må formodes, at en plads til de tryksvage led i neksusfeltet er udeladt, fordi den ville have ødelagt symmetrien (to gange V-S-A) og dermed have indskrænket det, som symmetrien i sig selv antagelig skulle udsige.

Sætning (2a) er et eksempel på, hvorfor Diderichsen har brug for en semantisk-funktionel interpretation af felterne.⁶⁾ Hvis man ikke (på grundlag af en traditio-

nel syntaktisk analyse) vidste i forvejen, at *Palle* er indirekte objekt og derfor ikke må stå i neksusfeltet, dvs. på subjektpladsen *s*, ville man sikkert analysere (2a) mekanisk i overensstemmelse med den kategoriale betegnelse (substantial), altså »forkert« som i (2a'). Af samme grund må *ham* (i 2b'') ikke stå på denne plads, men – som allerede bemærket ovenfor – *mellem* *s* og *a*. Men heller ikke (2b') er acceptabel, skønt syntaktisk korrekt, da den er indsat i skemaet strukturelt parallelt med (2a). Ordstillingsreglen 'vægtprincip' stiller sig hindrende i vejen.

Et positivt træk i forbindelse med vægtprincippet er, at det i forbindelse med negation på dansk (jf. (3a/b)) bliver tydeliggjort, at *ikke* ikke blot er et adverbium, men er et tryksvagt adverbium, som netop derfor skal stå i neksusfeltet (jf. EDG s. 193):

	F	v	s	a	V	S	A
(3) a.	Jeg	kender	-	<i>ham</i>	ikke.	-	-
b.	Jeg	kender	-	ikke	-	Peter.	-
(3') a.	Ich	kenne	-	<i>ihn</i>	nicht.	-	-
b.	Ich	kenne	-	-	-	Peter	nicht.
≠ b'.	Ich	kenne	-	nicht	-	Péter, ...	-

(*Peter* i (3b') har på tysk kontrastaccent og er ikke identisk med læse-måden (reading) i (3b).)

Oversættelsen af de danske eksempler i (3a/b) til tysk viser, at man med den konstante placering af det tryksvage neksusadverbial kun kan beskrive de topologiske forhold på dansk. Hvad tysk angår, ville altså en indholdsmæssig sontring mellem *a* og *A* ikke være meningsfuld på denne måde.

Den implicitte konklusion hos Diderichsen 1943 (= 1966, 52-63), at tysk og engelsk kan beskrives topologisk efter hans skema nøjagtig ligesom nordisk(!), stemmer kun på et meget abstrakt plan. Direkte sammenligninger er kun mulige på et meget abstrakt niveau, fordi tysk har en meget friere ordstilling, og tilsvarende er ordstillingen på engelsk til dels helt anderledes (bl.a. uden såkaldt inversion ved *A* i fundamentfeltet (F), her betegnet som »Anfangsfeld«, og med dobbelt udfyldning af *A* og *s* i F). En topologisk parallelitet mellem adverbialerne i neksus- og indholdsfeltet findes ikke på tysk i samme form.

1.3 Ansatser til en ordstillingstypologi

EDG indeholder ved siden af redegørelsen for de syntaktiske regler og redegørel-

sen for faktorer, der har indflydelse på ordstillingen, desuden interessante betragtninger til en slags *ordstillingstypologi*:

»Hvis Underleddet staar først, gør Forbindelsen som Regel et fastere Indtryk («syntetisk» Ledstilling); hvis det staar sidst, er Forbindelsen løsere, Leddene mere selvstændige («analytisk» Ledstilling). (EDG s. 147, tillæg 1)

Hvis Diderichsen havde indskrænket sig til at henvise til, at dansk (forøvrigt ligesom de andre germanske sprog i større eller mindre grad) indeholder en blanding af to forskellige ordstillingsprincipper, ville det på hans tid have været en bemærkelsesværdig sprogtypologisk iagttagelse, som man skulle have efterforsket nærmere i et større perspektiv (jf. f.eks. Trubetzkoy 1939).

Det, som Diderichsen kalder en »analytisk« ordstilling (f.eks. *Han dræbte Hunden*), ville man i den nutidige ordstillingstypologi efter Greenberg, Lehmann og Vennemann betegne som stillingsprincippet i et VO- (dvs. verbumobjekt-) sprog. Det, Diderichsen derimod kalder »syntetisk« ordstilling (f.eks. *den dræbte Hund*), ville man nu beskrive som ordstillingsmønstret i et OV-sprog (jf. alment hertil om de germanske sprog hos Braunmüller 1982).

Men de to eneste mulige ordstillingsprincipper (»head« før »modificer« eller omvendt) fortolkes af Diderichsen indholdsmæssigt-psykologisk (jf. også EDG s. 148), skønt der kun findes foran- eller efterstilling af »head«-leddet, dvs. af det finite verbum eller af N i en NP med adjektiv. At drage (vurderende) konklusioner herudfra er forfejlet set ud fra et sprogtypologisk synspunkt, medmindre begge stillinger forekommer samtidig (som f.eks. i fransk ved attributive adjektiver) og af samme grund netop er fordelt komplementært, eller medmindre der – f.eks. ved betoning – kan tillægges dem forskellig betydning.

Sammenfattende kan man sige, at hvad angår den syntagmatiske side af Diderichsens sætningslære, drejer det sig om en (som han selv indrømmer) traditionel analyse af sætningsleddene, en analyse, der forsigtigt inddrager typologiske og især andre ordstillingsprincipper efter en elementær strukturel fremgangsmåde.

Det kan kritiseres, at der ikke foretages nogen metodisk skelnen mellem syntaks og ordstilling. Ligeledes lader den didaktiske bearbejdning og præsentation meget tilbage at ønske. (Det kan vi imidlertid ikke gå nærmere ind på her).

1.4. Dependens og semantiske roller

Diderichsens sætningslære indeholder ikke blot undersøgelser vedrørende syn-

tagmatik eller, som han selv kalder det, de logiske relationer paratakse og neksus, men også hypotakse, eller dependens (som vi vel snarere ville kalde det i dag, jf. EDG, kap. III, s. 220 ff.).

Hans topologiske fremstilling af f.eks. genstandshelheder ($\hat{=}$ NP) kunne man nemlig uden videre overføre til en graf, der er opbygget efter dependentielle principper, hvor kernefeltet repræsenterer den overordnede knude. Rækkefølgen af de modificerende ledtyper ('bestemmende' før 'beskrivende') er, som Seiler (1978) for nylig har vist, ordnet efter ensartede – muligvis universelle principper i sprogene; kun stillingen før eller efter det N, der skal modificeres, varierer alt efter sprogtype. Her indeholder Diderichsens beskrivelse altså vigtige erkendelser angående opbygningen af et naturligt sprog – erkendelser, som senere skulle blive bekræftet i langt større målestok.

Mindre heldig er derimod den blandingsterminologi, Diderichsen anvender til den interne benævnelse af genstandshelhedernes struktur. Ved siden af syntaktiske termini (som kerne-, forbinder- og adverbialfelt) står rent semantiske (bestemmer- og beskriverfelt) såvel som rent topologiske betegnelser (tungtledsfelt). Dette er metodisk inkonsekvent, skønt undersøgelserne fører til fornuftige resultater.

Det er vigtigt for det heldige udfald af hans analyse (ligesom ved fundamentfeltet inden for den syntagmatiske sætningsanalyse), at kun *positioner* markeres, og ingen sætningsled eller syntaktiske relationer benævnes. Således er det ikke forbundet med nogen vanskeligheder at indordne alle ikke-beskrivende modifikatorer til venstre for kernen i bestemmerfeltet, for så vidt det ikke drejer sig om præpositioner og/eller konjunktioner (hvilket hurtigt kan fastslås ved hjælp af en traditionel grammatisk analyse: se EDG s. 222).

Beslægtet med denne topologiske klassificering af sætningspositioner i afhængige fraser er den blot i forbigående omtalte idé at inddrage *semantiske roller* og ikke syntaktisk-grammatiske kategorier til beskrivelse af verber i overvejelserne:

»Nu er det karakteristisk for Verbernes Betydning, at de angiver, hvordan noget »forholder sig«, og at det derfor som Regel er muligt – og ofte nødvendigt – at tænke Verbets Begreb i Forbindelse med een eller flere »Genstande«, som forholder sig paa en vis Maade, eller som en anden Genstand forholder sig til. Til Forestillingen »spise« hører Forestillingen om en, der spiser, og noget, der spises.« (EDG s. 163 f.).

Hvis Diderichsen havde arbejdet videre med denne tanke og brugt den som metodisk grundlag for en mere abstrakt syntaktisk analyse, ville han sandsynligvis være nået lige så langt som Høysgaards dependentielle syntaks eller ville endog

have foregrebet kasusgrammatikken (Fillmore og andre). Men Diderichsen følte sig på mange måder forpligtet over for den traditionelle (skole-) grammatik, så at han kun på enkelte områder (som eksempelvis ved genstandshelhederne) er nået frem til *abstraktioner*, som ikke umiddelbart svarer til bestemte ordklasser eller syntaktiske kategorier.

2. Sammenlignelige og beslægtede analyseskemaer

Omtrent samtidig med P. Diderichsens »Prolegomena til en metodisk dansk Syntax« (1935) og fremfor alt i de efterfølgende årtier er der udviklet sætningsanaly-seskemaer, som udelukkende eller delvis arbejder ud fra topologiske kriterier. Hos Diderichsen (1966, s. 366, Anm. 3) kan man læse, at han først senere har fået kendskab til Jean Fourquets *L'ordre des éléments de la phrase en Germanique ancien* (1938) og Erich Drachs *Grundgedanken der deutschen Satzlehre* (1937/³1940).

2.1 Erich Drach

I det følgende vil vi blot gå lidt nærmere ind på E. Drachs analysemetode: Han deler den (tyske) hovedsætning (Aussage-Hauptsatz) op i »Vorfeld – Mitte – Nachfeld«. Når det drejer sig om intentionen i en ytring, har *forfeltet* den funktion at optage de sætningsled, der er følelses- eller viljesmæssigt betonedede, og de sætningsled, der genoptager noget tematisk eller referentielt. Den sætningskonstituerende *midte* præges af verbet, (hyppigt) en hændelse, mens derimod *slutfeltet* er pladsen for det såkaldte »Eindrucksstelle«, dvs. de mest betonedede ord (Sinnwörter). Set fra et indholdsmæssigt-funktionelt synspunkt står her tilføjelser og forklaringer (til den verbale hændelse).

I Etzenspergers overbliksarbejde om tysk ordstilling (1979, 32 f.) vurderes Drachs betydning på følgende måde:

»Drach hat [...] als erster die Modellvorstellung, *der deutsche Satz* sei als *syntaktisches Schema mit Leerstellen* aufzufassen, von der Theorie in die Praxis übertragen.«

I modsætning til Diderichsens overvejende grammatisk-syntaktiske analyse viser ordenes rækkefølge sig hos Drach at være tankemæssigt betinget og retter sig først og fremmest efter de kommunikative målsætninger (hvad går den talende ud fra, hvor ligger udsagnets vægt? etc.) For Drach drejer det sig altså ikke blot om den grammatisk rigtige sprogbrug, men om den rigtige mening i sprogbugen, som afhænger af meningssammenhængen (Drach ³1940, s. 6 f.). Eller formuleret på en anden måde: fra »Beobachtung des lebenswirklichen Spechdenkens« (s. 7)

kommer man til ordenes rækkefølge i sætningen samt til grundlæggelsen af en sætningslære.

De særlige parentetiske forhold (Satzklammer) (se Drach ³1940, s. 38 ff.) skal vi ikke gå nærmere ind på her, fordi det drejer sig om et særligt forhold i den tyske sætningsopbygning.

2.2 Peter Jørgensen

Jørgensens sætnings- eller rettere ordstillingsanalyse udgår fra 4 *ledtyper* (1. verbum finitum, 2. sideordnende konjunktioner, 3. underordnende konjunktioner, spørgende og relative pronominer og adverbier og 4. alle andre arter af sætningsled), der hver især kan danne 3 forskellige *sætningstyper*. Ledtype 1 (altså verbum finitum) kan danne 3 forskellige sætningstyper I-III, nemlig med verbet på anden, på første eller på sidste plads. Den næste ledtype 2 (sideordnende konj.) har ingen indflydelse på sætningens ordstilling (paratakse), etc. ... Ledtype 4, der i forvejen er en inhomogen gruppe, danner en kun unøjagtigt defineret rest, hvad angår fordelingen på sætningstyperne.

Kort fortalt: 4 typer af sætningsled har 3 forskellige sætningstyper til følge.

Resten adskiller sig næppe fra en traditionel deskriptiv grammatik, der beskriver sætningsleddenes indbyrdes stilling: Ved ledtype 1/sætningstype I (altså verbum finitum på anden plads) kan det første led bl.a. være et subjekt, objekt, prædikativ eller et adverbialled. Hvad der følger herpå, er en blanding af konfus og uoverskueligt præsenteret skolegrammatik med lån fra Diderichsens *feltanalyse* (jf. termerne slutfelt, neksus, kerne). Diderichsens sætningsskema fremstilles dog *ikke*, så at læseren, såfremt han/hun ikke skulle kende Diderichsens EDG, er henvist til gisninger, og man har ikke fordelen af den klare feltinddeling som hos Diderichsen med de mere eller mindre fastlagte ledstillingspositioner.⁷

Ganske vist kan man indvende til Peter Jørgensens forsvar, at der jo ikke kan findes så klart fastlagte sætningsledspositioner på tysk, fordi ordstillingen på tysk er meget friere end på dansk. Men lige præcis dette kunne man have gjort opmærksom på og således have påvist den topologiske syntaktiske metodes begrænsninger i tilknytning til EDG.

I tilfældet tysk fører denne form for sætningsledsrelateret ordstillingsanalyse sig selv ad absurdum, ikke mindst fordi vægtprincippet (eller – om man vil – Behaghels love) også her på linje med rytmen gør sig gældende som intervenerende faktorer (jf. Jørgensen 1974, Bd. III s. 172-177).

Hypotagmerne med substantiver og adjektiver som kerneled præsenteres yderst nødtørftigt, hvad angår deres struktur, skønt netop Diderichsens feltskema kunne have gjort sig gældende fuldt ud for tysk. Bd. III slutter så med den klassiske inddeling af sætningerne i hoved- og bisætninger.

Facit: Peter Jørgensens grammatik kan næppe betragtes som andet end en taksonomi, og den falder i enhver henseende (teoretisk som praktisk) langt under det niveau, som Diderichsens EDG repræsenterer, for så vidt som Jørgensens grammatiske fremstilling skulle forstås som et forsøg på at adaptere EDG til tysk. Som grammatik betragtet, nærmere betegnet som en lærebog i det tyske sprogs syntaks, ligger den didaktisk og videnskabeligt under enhver almindelig nutidig standard.⁸⁾

2.3 Ove Clausen

Først Diderichsen-ellen Ove Clausen når med sit arbejde op på det niveau, som Diderichsens egen sprogbeskrivelse har. Kort sagt kunne man betegne Clausens artikel »Ein deutsches Satzschema« som et forsøg på at systematisere P. Jørgensens ordstillingslære med Diderichsens feltskema som forbillede. Samtidig foretages der også nogle forbedringer i forhold til EDG.

Clausen inddeler hoved- og bisætningerne på tysk i *Anfangs-*, *Mittel-* og *Schlussfeld*. For første gang indrettes der i midtfeltet en særlig plads til de såkaldte *Leichtglieder* (lette led, mest pronomener og visse adverbier). Endvidere underinddeles begynder- og især slutfeltet, så de svarer til det tyske sprogs opbygning. Dog må man betragte det såkaldte 'Nominalgliederfeld' i midtfeltet som værende overfyldt (jf. skemaet hos Clausen 1969, s. 122 f.). Clausen har også vanskeligheder med at finde eksplicite regler for, hvordan leddene nøjagtig skal fordeles på de forskellige pladser og felter.

Da det her drejer sig om tysk, står det finite verbum hos Clausen enten i begynderfelt (efter konjunktioner) eller i slutfeltet, hvor i øvrigt opdelingen af verbal-komplekser (i infinitiver, participier) foregår.

2.4 Niels Åge Nielsen: GTG og EDG, forsøg på en syntese

Som allerede omtalt dukker der både små og store vanskeligheder op, når man vil analysere en sætning korrekt i overensstemmelse med Diderichsens skema. Pædagogiske bearbejdninger af Diderichsens EDG som f.eks. A. Munck Nordentofts »Hovedtræk af dansk grammatik/Syntaks« (³1982) samt Erik Hansens »Dæmonernes Port« (1977) gør Diderichsens til dels noget kryptiske tekst lettere tilgængelig ved hjælp af definitioner, eksempler og analyser, uden at de dog bestræber sig på en løsning af grundproblemerne.

Niels Åge Nielsen, derimod, har forsøgt at udarbejde et mere vidtgående for-

bedringsforslag. Han har erkendt, at det hos Diderichsen drejer sig om en endimensional model, nemlig om rækkefølgen af de tre felter, som er udfyldt med tre kategorier af sætningsled (nemlig V, S og A).

Nogle af de utilstrækkeligheder, der optræder i EDG, kan man efter N.Å. Nielsens mening fjerne ved hjælp af de transformationer, som vi kender fra den generative transformationsgrammatik (GTG). Således anser N.Å. Nielsen det for bedre, hvis *subjektet* helt holdes borte fra for-/fundamentfeltet og der indrettes en særlig plads til subjektet i begyndelsen af neksusfeltet (s 1) foran v. Ved hjælp af en obligatorisk transformation skal så subjektet i s 1 permuteres til den »gamle« subjektplads (nu kaldet s 2), når forfeltet udfyldes. Da optræder nemlig den såkaldte inversion for at opretholde det finite verbs obligatoriske stilling som sætningsled nr. 2. Neksusfeltet nærmer sig således en NP-VP-(ADV)-struktur, eller – med andre ord – N.Å. Nielsen er antagelig på vej henimod en kanonisk form eller normalform for neksusfeltet.

Dette er et første, forsigtigt skridt væk fra en ordstillingsanalyse henimod en metode, der i højere grad betoner de syntaktiske relationer.

Men her skal ikke postuleres, at væsentlige problemer ved den topologiske analyse hermed skulle være ryddet af vejen. Desuden er det efter min opfattelse vildledende at tale om transformationer som i GTG, da det i N.Å. Nielsens forslag i bedste fald kan dreje sig om overfladepermutationer eller om såkaldte Harris-transformationer. (I N.Å. Nielsens modificerede feltanalytiskema mangler jo den dybdestruktur, hvorfra overfladestrukturen kan afbildes ved hjælp af transformationer).

Alligevel er N.Å. Nielsens overvejelser interessante og vigtige, fordi der her er kommet en diskussion i gang om, hvordan man kunne videreudvikle Diderichsens sætningsskema. Først når det lykkes at adskille funktionerne syntaks og ordstilling, der overlapper og delvis modsiger hinanden, for at sætte dem i relation til hinanden, først da kan man eliminere de principielle svagheder i Diderichsens model.

Målet for den videre forskning skulle derfor være at beskrive sætningens syntaktiske, dvs. strukturelle samt funktionelle informationer og derudover påvise, hvorvidt kommunikative (tema/rema), tekstuelle (referens, tekstkohærens)/ »poetiske« (rytme, betoning) eller andre faktorer har medført en anden rækkefølge af sætningsleddene end den kanoniske.

3. P. Diderichsens analyse sammenlignet med J.P. Høysgaards »Grammatica« og »Syntax«: Paralleller og forskelle

Tilsyneladende har de to grammatikere ikke noget til fælles alene på grund af den

tidsmæssige afstand på 200 år. Høysgaards arbejder blev skrevet omkring midten af det 18. århundrede og er påvirket af den latinske grammatiks terminologi samt fremfor alt af den franske *grammaire raisonnée*. En direkte tilpasning til den (af Høysgaard kort omtalte⁹⁾) samtidige grammatik af Abbé Girard, *Les Vrais Principes de la Langue Française* (1747) foreligger dog ikke.

Som man kan læse i nekrologen af Eli Fischer-Jørgensen (i: Diderichsen 1966, s. 11-19, især s. 15) og i Diderichsens efterladte værk *Sprogsyn og sproglig opdragelse* (1968) har Diderichsen først sent i sit liv fattet en mere dybtgående interesse for videnskabshistorie og også beskæftiget sig nærmere med Høysgaard. Det kan altså antages, at Diderichsen i 1935 og sandsynligvis endnu omkring 1946, altså ved udgivelsen af EDG, ganske vist kendte Høysgaards værker¹⁰⁾, men formodentlig ikke har beskæftiget sig særlig intensivt med dem på videnskabeligt niveau. Først i 1962/63, da han – ifølge forordet – skrev manuskriptet til *Sprogsyn*, var han sig Høysgaards betydning for den danske grammatikskrivning fuldt ud bevidst, hvilket følgende to citater skal illustrere:

»Den geniale pedels [sc. Høysgaards] tanker var alt for originale og hans fremstillingsform alt for utilgængelig til at hans værk kunne blive udnyttet efter fortjeneste af skribenter og lærere.« (Diderichsen 1968, s. 44) og

»Læren om sætningsled trængte også kun langsomt frem, og Høysgaards geniale syntaktiske system fik næsten ingen indflydelse på den senere udformning af sætningslæren [sic].« (Diderichsen 1968, s. 60)

Det overraskende er nu, at Høysgaards *Accentuered et Raisonnered Grammatica* ... (1747) og hans omfattende danske syntaks *Methodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax* ... (1752) i vis henseende ser ud som en forløber for Diderichsens EDG-syntaks. Groft sagt indeholder værket fra 1747 i de sidste paragraffer, især § 388 ff., en syntagmatisk analyse af den danske sætnings topologi¹¹⁾, mens hans hovedværk *Dansk Syntax* (1752) i konstruktionslæren §§ 706 ff. bringer en detaljeret afhandling over de hypotaktiske konstruktionsmuligheder i den danske sætning.

Parallellerne til Diderichsens sætningsanalyse er til dels forbløffende, så at en nøjere sammenligning lønner sig. For ikke at give årsag til misforståelser skal der her betones, at jeg *ikke* vil forsvare den tese, at Diderichsen stiltiende har overtaget Høysgaards analyser, bearbejdet dem efter strukturel maner og så sat dem i et skema. En ting skal dog imidlertid understreges, nemlig at den topologiske såvel som den dependentielle sætningsanalyse er langt ældre, end den nyeste viden-

skabshistorie lader formode; for i Danmark er traditionen på det syntaktiske område i meget stort omfang præget af Diderichsens analyseskema, såfremt man da ikke er gået over til at anvende metoderne fra den amerikanske lingvistik (f.eks. GTG).

3.1 Høysgaards »Grammatica« og den syntagmatiske analyse i Diderichsens EDG

I paragrafferne 388 ff., hvor det drejer sig »Om Ordenes Orden«, opstiller Høysgaard 12 regler, hvormed den danske sætnings ordstilling kan beskrives. Regel 13 (§ 418) viser tilbage til regel 1 og anfører, at man skal »holde den naturligste orden, uden, naar de anførte *speciale* regler tilsiger andet«. Regel 1, der indeholder 12 topologiske positioner, beskriver noget i retning af en *kanonisk form* for en (hoved)sætning. Her er udgangspunktet, at de omtalte sætningsled står i en umarkeret rækkefølge – som man ville sige nutildags.

I regel 1 bliver den danske sætnings *proposition* præsenteret med maksimal udfyldning: (1) nominativ (med tillæg), (2) verbum finitum, (3) en omstændighed eller et gerundium eller visse adverbier, ... (5) dativ med tillæg, ... (7) akkusativ med tillæg etc. etc. (Af pladshensyn må vi undlade at give en detaljeret præsentation).

I NB i § 390 anføres det udtrykkeligt, at ikke alle positioner skal være udfyldte i dette *propositionsskema*, at adverbierne kan stå mange steder, og at rækkefølgen skal opretholdes, også når f.eks. positionerne (3) til (6) mangler. Så følger position (7), akkusativ-objekt, umiddelbart efter position (2), verbum finitum.

Den 2. regel (§ 391) bestemmer konjunktionernes, relativpronominernes og spørgeordenes stilling (jf. supplerende hertil regel 3, § 392). I de følgende regler bliver der til dels i forbindelse med betingelseskonstruktioner gjort rede for, hvor negationen, de attributive adjektiver og genitiver skal stå. Selv den regel, at det indirekte (dativ-)objekt skal stå før det direkte (akkusativ-)objekt findes her (regel 9, § 409).

Parallellerne til Diderichsen er tydelige: Regel 1 opremser alle de mulige positioner, der hos Diderichsen forekommer i neksus- og indholdsfeltet. Regel 2 svarer til fundament- og forbinderfelt. I det mindste teoretisk kunne man forsvare det synspunkt, at Høysgaards regel 1 ikke kun bestemmer ordfølgen i hovedsætninger, men også i bisætninger (implicit på grundlag af regel 2).

Om de øvrige regler kunne man – i det mindste til en vis grad – sige, at de giver mere præcise anvisninger end den blotte præsentation af et sætningsskema med kommentarer hos Diderichsen. Høysgaard bestræber sig nemlig på at eksplicite-re, hvilket led, der skal stå hvor, når X står foran, eller Y kommer til at stå i denne eller hin position. Sådanne regler savner man somme tider hos Diderichsen, ikke mindst, fordi han mener, at hans skema taler for sig selv, så at der egentlig ikke

skulle være problemer med at indsætte leddene på de rigtige pladser. (jf. ovenfor kap. 1.1)

I det mindste for den nutidige læser er det meget beklageligt, at Høysgaard afbryder sine optegnelser til ordstillingen ved § 420. Han skriver her beskedent, at det kun har været »en udkastning«¹²⁾. Dette er ganske vist rigtigt, også når man sammenligner med Diderichsens redegørelser for syntagmerne. Dog Høysgaards ansatser fortjente absolut at blive udbygget, men dengang måtte man indrømme stilistikken et større rum, end det er almindeligt i dag. Fra et nutidigt synspunkt ville man nok hellere have hørt mere om Høysgaards positionsskema end om stilistiske interpunktionsspørgsmål (§§ 421 ff.).

3.2 Høysgaards »Syntax« og hypotakse i Diderichsens EDG

I modsætning til Diderichsen er ordstilling og syntaks holdt klart adskilt hos Høysgaard og bliver på de forskellige steder i hans værk behandlet efter forskellige metoder. Mens det i *Grammatica* (§§ 388-420) kun drejer sig om sætningsledenes topologi, altså om ordstillingsspørgsmål, så beskæftiger *Dansk Syntax* (§§ 534 ff.) sig – som titlen siger – udelukkende med syntaks og syntaktiske metoder, nemlig den dependentielle analyse. Høysgaard gav derfor det store kapitel »Den II. Constructions-Lære« (§ 706 ff.) overskriften »Om Ordenes Styrelse (versus »Om Ordenes Orden« i § 388 i *Grammatica*).

I Høysgaards analyse, der bygger på ordenes *rektion*/styrelse, beskrives 3 arter af regerede ord (»modifiers«), nemlig substantiv, adjektiv og verbum, i deres afhængighed af 6 regerende ordklasser (»heads«): verbum, participium, adjektiv, substantiv, præposition samt interjektion. Med stor akribi omtales så i hundredevis af paragraffer (fra § 709) de 10 *kasustyper* begyndende med »Om Substantivets Styrelse af VERBUM«.

Kasustype 1 foreligger, når det regerede substantiv er subjekt, og når det står i nominativ. Denne 1. kasustype kan så optræde i 3 forskellige *semantiske roller*, der i princippet svarer til Fillmores »Case Grammar« og dennes definitioner, nemlig (her): agens, patiens og eksistens. Kasustype 3 beskriver f.eks. objectum patiens (§§ 762 ff.) og kasustype 6 objectum cui, som igen omfatter rollerne debitor og creditor (§§ 841-1000). (Af pladshensyn må vi igen nøjes med antydninger).

Fordele ved Høysgaards *Dansk Syntax* hænger ikke så meget sammen med hans væsentlig mere udførlige behandling af den danske syntaks, end det er tilfældet hos Diderichsens bevidst »elementært« konciperede grammatik. Tværtimod ligger fortrinene i Høysgaards fremstilling over for kapitlet om hypotagmer i EDG (s. 220 ff.) først og fremmest i følgende to punkter: (1) den eksplicitte udarbejdning af en dependentiel syntaks, som oven i købet opererer med semantiske roller, i dag ville man også tale om dybdekasus (i tilknytning til Fillmore og an-

dre), og (2) i den klare skelnen mellem de topologiske og de dependentielle/hypotaktiske størrelser.¹³⁾

Lad os som eksempel se på genstandshelhederne hos Diderichsen. Det tilhørende skema i EDG (s. 222) opstiller på topologisk maner en række fra venstre til højre: forbinderfelt, bestemmerfelt, beskriverfelt, kernefelt, adverbialfelt og tungtledsfelt. Af skemaet selv fremgår ikke, at felterne til venstre og til højre for kernefeltet er underordnet dette som såkaldte adled. Det må man læse efter i teksten.

Helt anderledes og – efter min mening – metodisk set bedre er adskillelsen hos Høysgaard, hvor § 400/regel 6 i *Grammatica* siger:

»*Adjectivum* og *Genitivus* bør åltid ståae forved dèt *Substantivum*, som de styres af, dog såa, at *Genitivus* bør staae først, saas: Den fromme Herres naadige svar. Jacobs yngste søn &c.« (DG, Bd. IV, s. 435)

Her drejer det sig primært om foranstillingen af »modifiers«, adjektiver hhv. genitiver. De dependentielle forhold bliver derimod behandlet i syntaksen, hvor der udførligt gøres rede for de semantiske relationer (i kapitlerne: substantiv hhv. adjektiv regeret af et substantiv). Da Høysgaards syntaks ikke er opbygget med sætningsleddene som udgangspunkt, men derimod – mere differentieret – med semantiske kasustyper som udgangspunkt, kommer det an på, hvilken *rolle* f.eks. en genitiv, der er afhængig af et substantiv, indtager (jf. § 1349 ff.). Hvordan f.eks. en possessivrelation bliver realiseret syntaktisk, om der bruges genitiv eller en præpositionalfrase med *af* eller *til*, det er hos Høysgaard sekundært.

Her et enkelt lille eksempel fra mangfoldigheden af tilfælde: § 1361 (som 1. Anm. til »II. EYENDOMMEN haver til sit nærmeste *Regens* 1. Hoved=*Regens* e. Af ...« under kapitlet: Om Substantivets Styrelse af SUBSTANTIVUM): »Men det Ord *Eyermænd* styrer dog helst ved *til*, saas: *Hvor er Eyermænden til denne BOG?* hvilket er brugeligere end at sige: *Hvor er denne BOGS Eyermænd*: og endnu bedre end: – Eyermænden af *denne* BOG. o.s.v.« (DG, Bd. V, s. 229 i forenklet typografi)

Ganske vist er Diderichsens skema over genstandshelhederne meget mere eksPLICIT og omfattende end Høysgaards 6. regel i ordstillingskapitlet og også mere overskueligt end det store antal af behandlede tilfælde i *Dansk Syntax*. Dette taler for Diderichsen som systematisk grammatiker og didaktiker. Set fra et metodisk og principielt synspunkt må man dog i mange henseender foretrække Høysgaards adskillelse af ordstilling og syntaks frem for Diderichsens fremstilling i EDG, ikke

mindst på grund af Høysgaards – om man vil – mere 'moderne' sætningsanalyse, der bygger på semantiske kasustyper. Høysgaards analyse tillader flere generaliseringer (jf. ovenfor ved possessiv genitiv), end det er tilfældet ved den rent kategoriale syntaktiske beskrivelse.

En videre bearbejdning af Diderichsens analyse kunne sikkert profitere af de skarpsindige syntaktiske analyser i Høysgaards syntaks. Hvad ordstillingen angår, må man nok slå ind på andre, nye veje, måske den vej, der kort er antydnet ovenfor i kapitel 2.4.

4. Om aktualiteten af Diderichsens sætningsskema i dag

Den indflydelse, som Diderichsens EDG har haft i Danmark, kan sammenlignes med den dominerende rolle, som den generative transformationsgrammatik (GTG) har spillet i USA i de sidste 25 år (jf. Newmeyer 1980). Man kan sige, at EDG i Danmark som ingen anden grammatisk model har øvet en lignende indflydelse på mere end en generation af lingvister og dansklærere. Derfor er det i høj grad forståeligt, når man fra tid til anden må stille spørgsmålet om, hvorvidt denne form for grammatisk analyse stadig er aktuel – også set ud fra internationale synsvinkler: Kan sætningsskemaet stå sig i en sammenligning med den nyere syntaktiske forskning (også uden for Danmark)? Kan der konstateres forbindelser, eller er Diderichsens analyse efterhånden at betragte som en »outsider«?

I det følgende vil vi sammenligne to sætningsanalysemodeller noget nærmere med Diderichsens EDG angående udgangspunktet; for det første ordstillingstypologien efter J. Greenberg og W.P. Lehmann og for det andet de nyeste udviklingstendenser inden for GTG, (Revised) Extended Standard Theory. Fælles for alle tre retninger er analysen af sætningen, sådan som den konkret (og ikke abstrakt) foreligger, altså en analyse af det, som GTG betegner som overfladestrukturen.

4.1 Ordstillingstypologi = ordstillingstopologi?

Den moderne ordstillingstypologi, der bygger på Greenbergs banebrydende arbejde (1966), er et stort anlagt forsøg på at beskrive de syntaktiske grundmønstre i så mange sprog i verden som muligt, at gruppere sprogene og sammenligne deres ordstillingsmæssige særegenheder med hinanden.

Af grunde, som vi ikke skal diskutere nærmere her, har man indskrænket sig til at beskrive stillingen af det finite verbum samt af de grundlæggende syntaktiske funktioner subjekt og objekt for at bestemme den tilgrundliggende sprogtype. Dansk og engelsk er således – når vi går ud fra den enkle fremsættende sætning – subjekt-verbum-objekt-sprog (kort SVO-sprog). Tysk med den spaltede ordstilling ville vel bedst kunne karakteriseres som et SVO/SOV-sprog (om denne problematik i sin helhed samt om denne teori i almindelighed se Braunmüller 1982).

Det er påfaldende, at også EDG-sætningsskemaet klarer sig med få syntaktiske størrelser, nemlig med stillingen af verbum (finit/infinit), substantialer (subjekt/objekter) og adverbialer (= vsa/VSA).

Uden at forenkle alt for meget kan man påstå, at der ikke består nogen principiel forskel mellem den moderne ordstillingstypologi og den efterhånden 50 år gamle ordstillingstopologi hos Diderichsen. Forskellen er højst af graduel karakter og kan forklares ud fra de forskellige forskningsinteresser og målsætninger: For Greenberg og hans tilhængere drejer det sig primært om en grovmasket typologisk klassifikation og karakterisering af verdens sprog, mens Diderichsen har den konkrete analyse af sætninger i et bestemt sprog, nemlig dansk (og evt. andre nært beslægtede sprog) for øje. Begge fremgangsmåder har derudover det til fælles, at de typisk sammenblander ordstillingsproblemer med syntaktiske problemer – et forhold, der er kritisabelt ud fra et metodologisk synspunkt.

Hvis man en dag ville lave en detaljeret analyse af de 31 sprog, som Greenberg baserer sin undersøgelse på, så var det absolut nærliggende at erstatte ordstillingstypologiens meget grove raster med Diderichsens sætningsanalysemetode. Muligt er det; men det skulle fastlægges, hvilke syntaktiske mønstre, der skulle beskrives i sprog med en mindre fastlagt ordstilling end det danske. Her kunne måske også O. Clausens skema finde anvendelse, da han netop forsøger at beskrive forholdene i et sprog med noget friere valgmuligheder, hvad angår sætningsleddenes stilling.

Sådan set er Diderichsens sætningsskema (igen) aktuelt, selv om der skulle en vis bearbejdning og en større grad af standardisering til, for at det skulle kunne anvendes til sprogtypologiske formål. I samme retning peger også de ansatser til en typologisk analyse af de forskellige stillingsprincipper (»head« før »modificer« eller omvendt), vi har omtalt i kapitel 1.3.

4.2 Den nyere GTG og dens nyopståede interesse for analysen af overfladestrukturer

Siden Katz/Postal's værk udkom i 1964, var det i lang tid inden for GTG god latin, at alt, hvad der var nødvendigt for den semantiske interpretation af en sætning, allerede skulle være repræsenteret i dybdestrukturen. I løbet af 70'erne er man imidlertid nået til den overbevisning, at de informationer, man har brug for for at kunne give en sætning den rigtige betydning, først forekommer i fuldt omfang i en struktur nær overfladen (»shallow structure«) eller først i selve overfladestrukturen.

Kontrastaccent, fokus, topik, modalord og meget andet er i stort omfang bundet til overfladestrukturens syntaktiske form. Således har Chomsky i de sidste 10 år draget konsekvensen af disse iagttagelser og er mere og mere gået over til en interpretation af overfladestrukturer (jf. bl.a. Chomsky 1975, 1980 a/b, 1981):

Syntaktiske regler i forbindelse med leksikalske indsætningsregler danner nu basisstrukturer, som på sin side afbildes på overfladestrukturer via transformationer. Overfladestrukturerne indeholder spor (»traces«) af »movement rules«, altså af transformationer, og de er væsentlig mere abstrakt formuleret end de gamle overfladestrukturer i »Aspects«-modellen var (Chomsky 1965). Først når forskellige filtre og sletningsregler er anvendt, får man den konkrete sætning; hos Chomsky er det den fonetiske repræsentation. Disse nye, mere abstrakte overfladestrukturer udgør input-komponenten for den logisk-semantiske analyse af en sætning (jf. alment om udviklingen inden for GTG hos Newmeyer 1980).

Diderichsens model var derimod fra begyndelsen konciperet som »overfladeanalyse«, så at man i grunden kan vurdere den ovenfor skitserede udvikling inden for GTG som en slags bekræftelse på rigtigheden af Diderichsens metode. Syntaktiske spørgsmål og spørgsmål om ordstilling forudsætter netop en beskrivelsesmetode, der er så nær overfladen som muligt, for at man kan interpretare sætningsleddenes rækkefølge semantisk rigtigt.

For Diderichsen var det dengang overhovedet ikke noget spørgsmål, om han skulle gå ud fra en konkret eller abstrakt sætningsstruktur. Dybdestrukturer eller andre konstruktioner på dette abstraktionsniveau var ukendte i 1935 og i begyndelsen af 40'erne. Alligevel havde han i højere grad kunnet indføre permutationer og det ikke blot som test for en konstituents sætningsleds karakter (§ 65, s. 163 og 166: fundament-prøven). Ved hjælp af permutationer ville man også dengang kunne have sat aktiv- og passivsætninger, spørgende og fremsættende sætninger i relation til hinanden, så man kunne have afledt den ene af den anden. På denne måde kunne man have opnået flere generaliseringer, end det er tilfældet ved den simple, ikke alt for abstrakte topologiske analyse af sætningsled.

Set i relation til den nyere GTG ligger EDG-sætningsskemaets aktualitet efter min mening i den mulighed, at man kunne omfortolke det og indføre det som en slags topologisk filter i overfladestrukturen; et filter, som forhindrer, at f.eks. neksusadverbialer i dansk kommer til at stå i position A. Ganske vist er de to modeller EDG og GTG grundforskellige, hvad angår den teoretiske konception, og uforenelige med hinanden i deres udgangspunkt. Alligevel kan man fastslå, at Diderichsens sætningsanalyse fra begyndelsen har opereret på det relevante analysetrin, som GTG først efterhånden har nærmet sig. Fremtiden vil vise, hvilken rolle sætningstopologien og ordstillingen i almindelighed vil spille i GTG. Til beskrivelsen af enkeltprog – som f.eks. dansk – kunne man sikkert lære af Diderichsens fremgangsmåde.

Det kunne efter min mening være en spændende opgave for den danske forskning at forsøge at slå bro til GTG og til ordstillingstypologien, så at disse to metoder kan drage nytte af de efterhånden 50 års praktiske erfaringer med Diderichsens sætningsanalyse.

Noter

1. Hvis man ville være polemisk, kunne man sige, at der i denne karakteristik ligger en utilsigelig abstraktion, som forenkler sagen alt for meget: Man kunne sammenligne den med følgende beskrivelse af, hvordan man skal spille rigtigt på klaver: Man skal bare trykke på de rigtige tangenter på det rigtige tidspunkt!
2. Disse betegnelser er i tidens løb af andre grammatikere blevet erstattet af rent topologiske termini. I stedet for »fundamentfelt – neksusfelt – indholdsfelt« hedder det nu hos E. Hansen og andre: »forfelt – centralfelt – slutfelt«. Diderichsen registrerer ganske vist disse ændringer (1966, s. 369), men anvender dem ikke selv (jf. s. 370). Han skifter blot s/S ud med n/N (nominaler) i sit skema.
3. At der i fransk og i andre romanske sprog findes specielle stillingsregler for trykssvage personalpronominer og andre pronominer (som f.eks. *en* og *y*), er ikke noget modbevis. En transformationsgrammatisk beskrivelse ville i et sådant tilfælde operere med specielle permutationstransformationer nær overfladen; en typologisk model skulle holde særlige positioner fri foran *v* i sprog som fransk med spaltet ordstilling eller gå ud fra to grundordstillinger.
4. Jf. Otto Behaghels ordstillings-»love« for tysk, der siger omtrent det samme (se Behaghel 1932, s. 4-6). Se også EDG s. 148, tillæg 2 (»overvægtige Led sidst«).
5. At syntaks og ordstilling kun delvis har noget til fælles og på ingen måde er kongruente eller identiske, bliver ofte glemt. En udførlig fremstilling og afgrænsning af disse begreber kan f.eks. læses hos Braunmüller (1982, s. 48-52).
6. Dette kunne efter min mening være en af grundene til, at Diderichsen ikke så gerne ville anvende de rent topologiske betegnelser (se note 2 ovenfor). Han har brug for betegnelsen 'neksus' for at forhindre, at objekter kan forekomme under *s*. Denne indholdsmæssige information går fuldstændig tabt ved den forenkledte nye terminologi »centralfelt«.
7. O. Jølbys fortolkning giver efter min mening et forskønnet og efterrationaliseret billede af P. Jørgensens grammatik. Det er ganske vist ubestrideligt, at Jørgensen har haft kendskab til grammatiske grundbegreber og analysemetoder, som også forekommer i arbejder af Jespersen, Bloomfield og Diderichsen; men det faktiske *indhold* af Jørgensens grammatik og *måden*, stoffet er præsenteret på, ligger imidlertid under niveauet hos de andre nævnte grammatikere.
8. Litteraturhenvisninger forekommer kun en passant i forordet til bd. I, s. VI. Diderichsens EDG og andre af hans arbejder omtales ikke (jf. også Jelby 1979, s. 28).
9. Se »Register og Forklaringer« til *Dansk Syntax* (DG, bd. V, s. 494, s.v. »RELATUM«, NB. 3).
10. Diderichsens bibliografi indeholder for året 1943 en (sandsynligvis) populærvidenskabelig, biografisk artikel om Jens Høysgaard (Berl. Aft. 15.12.1943). Denne artikel har jeg desværre ikke kunnet få fat i (se Diderichsen 1966, s. 389, nr. 46).
11. Jf. også Diderichsen ([1964]/1966, s. 367, anm. 4): »*Accentuered Grammatica* (1747) § 390 anfører 12 ledtyper i fast rækkefølge som det maximale antal led der kan forekomme i en sætning.«
12. Paragrafferne 1748-68 »Om Ordenes Orden i Propositionerne« i *Dansk Syntax* bringer endnu nogle tilføjelser og modificeringer til ordstillingen. Her skal kun nævnes reglen om verbets placering i begyndelsen af imperativsætninger (§ 1751) og yderligere differentieringer angående nominale og pronominala dativobjekter, til dels under hensyntagen til trykforhold. (§ 1759-62).
13. Jf. alment herom også hos E. Vive Larsen (1984), der efter min mening med rette har gjort opmærksom på Høysgaards aktualitet, specielt hans dependens-syntaks.

Forkortelser

- DG = Danske Grammatikere fra Midten af det syttende til Midten af det attende Aarhundrede (Henrik Bertelsen, red.), 6 bd., København: Gyldendal/Nordisk Forlag 1915-1929; reprint; København: Reitzel 1979 (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab)
- EDG = Elementær Dansk Grammatik (s. Diderichsen 1946/³1962)
- GTG = Generativ Transformationsgrammatik.

Litteratur

- Behaghel, Otto. 1932. *Deutsche Syntax*. Eine geschichtliche Darstellung. Bd. IV: Wortstellung. Periodenbau. Heidelberg: Winter (Germanische Bibliothek I, 1/10).
- Braunmüller, Kurt. 1982. *Syntaxtypologische Studien zum Germanischen*. Tübingen: Narr (TBL 197).
- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press.
- Chomsky, Noam. 1975. *Reflections on language*. New York: Pantheon.
- Chomsky, Noam. 1980a. *Rules and representations*. Columbia University Press.
- Chomsky, Noam. 1980b. On binding. *Linguistic inquiry* 11, 1-46.
- Chomsky, Noam. 1981. *Lectures on government and binding*. Dordrecht.
- Clausen, Ove K. 1969. Ein deutsches Satzschema, *Kopenhagener germanistische Studien* 1, 118-126.
- Diderichsen, Paul. 1935. Prolegomena til en metodisk dansk Syntax. I: Diderichsen (1966, 21-26).
- Diderichsen, Paul. 1943. Logische und topische Gliederung des germanischen Satzes. I: Diderichsen (1966, 52-63).
- Diderichsen, Paul. 1946/³1962. *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg. 1976. København: Gyldendal.
- Diderichsen, Paul. 1964. Sætningsleddene og deres stilling – tredive år efter. I: Diderichsen (1966, 364-379).
- Diderichsen, Paul. 1966. *Helhed og struktur*. Udvalgte sprogvidenskabelige afhandlinger. København: Gad.
- Diderichsen, Paul. 1968. *Sprogsyn og sproglig opdragelse*. Historisk baggrund og aktuelle problemer (Niels Rosenkjær, red.). København: Busck.
- Drach, Erich. 1937/³1940. *Grundgedanken der deutschen Satzlehre*. Frankfurt/M.: Diesterweg; reprint: Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft 1963.
- Etzensperger, Jürg. 1979. *Die Wortstellung der deutschen Gegenwartssprache als Forschungsobjekt*. Mit einer kritisch referierenden Bibliographie. Berlin, New York: de Gruyter (Studia Linguistica Germanica 15).
- Greenberg, Joseph H. ²1966. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. *Universals of language* (J.H. Greenberg, red.), Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press, 73-113.
- Hansen, Erik. 1977. *Dæmonernes port*. Støttemateriale til undervisningen i nydansk grammatik. 2. udg. 1980. København: Reitzel.
- Høysgaard, Jens Pedersen. 1747. *Accentuered og Raisonnered Grammatica* (...), I: DG, bd. IV, 249-488.
- Høysgaard, Jens Pedersen. 1752. *Methodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax* (...), I: DG, bd. V, 1-506.

- Jelby, Ole. 1979. Peter Jørgensens Grammatiktheorie. *Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik* 15, 1-41.
- Jørgensen, Peter. 1953/²1974. *Tysk grammatik*, 3 bd. København: Gad.
- Katz, Jerrold J./Postal, Paul M. 1964. *An integrated theory of linguistic descriptions*. Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press.
- Larsen, Erik Vive. 1984. Jens Pedersen Høysgaards beskrivelse af dansk syntaks. I: *The Nordic languages and modern linguistics* 5. Proceedings of The Fifth International Conference of Nordic Languages and Modern Linguistics in Århus 27/6-1/7 1983 (Kristian Ringgaard/Sørensen, Viggo, red.) Århus: Nordisk Institut, 297-302.
- Munck Nordentoft, Annelise. 1982. *Hovedtræk af dansk grammatik. Syntaks*. 3. udg. København: Gyldendal.
- Newmeyer, Frederick J. 1980. *Linguistic theory in America*. The first quartercentury of transformational generative grammar. New York etc.: Academic Press.
- Nielsen, Nils Åge. 1975. Om anvendelse af to forskellige modeller på dansk sætningsbygning. I: *At færdes i sproget*. lagttagelser og synspunkter. (Dansk Sprognævn, red.). København: Gyldendal, 139-150.
- Trubetzkoy, Nikolaj. 1939. Le rapport entre le déterminé, le déterminant et le défini. I: *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*. Genève: Slatkine Reprints 1972, 75-82.
- Seiler, Hansjakob. 1978. Determination: a functional dimension for interlanguage comparison. I: *Language universals*. Papers from the conference held at Gummersbach/Cologne, Germany, October 3-8, 1976 (H. Seiler, red.), Tübingen: Narr, 301-328 (TBL 111).

[Afsluttet i oktober 1984]